

مقاله پژوهشی: شناخت مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام

با رویکرد به همبستگی جهان اسلام

محمد رضا خراشادی زاده^۱، شهرام شجاعی^۲، علی ولی سلطانی^۳، رضا عبد فروتن^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۰۲

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۰۲

چکیده

بی‌شک تحقق امنیت از نیازهای اساسی و لازمه رشد و تعالی جوامع بشری می‌باشد، جهان اسلام نیز از این قاعده مستثنا نبوده و جهت تعیین سیاست‌ها، راهبردها و تحقق عملی رشد و تعالی خود نیازمند شناخت دقیق‌تر مؤلفه‌های راهبردی امنیت خود در عصر پیچیده و آشوبناک کنونی هست، از مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار بر امنیت در جهان اسلام، مؤلفه همبستگی جهان اسلام می‌باشد که شناخت دقیق‌تر آن و جایگاهش در بین سایر مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام یکی از ضرورت‌های امروز جهان اسلام می‌باشد، هدف اصلی این تحقیق نیز شناخت مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به همبستگی جهان اسلام می‌باشد. این تحقیق از نوع کاربردی بوده و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و برای گردآوری اطلاعات لازم از روش‌های کتابخانه‌ای (اسنادی) و پرسشنامه ساخته محققان استفاده گردیده است. جامعه آماری این تحقیق با توجه به ۶ ویژگی موردنظر محققان و دسترسی محدود به متخصصان امنیت جهان اسلام به تعداد ۳۰ نفر در کشور و جامعه نمونه نیز منطبق بر جامعه آماری می‌باشد. نتایج تحقیق نشان داد که مهم‌ترین مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام به ترتیب عبارت‌اند از: ۱- توان دفاعی-امنیتی جهان اسلام ۲- قدرت اقتصادی جهان اسلام ۳- همگرایی و واگرایی جهان اسلام ۴- ظرفیت علمی و فناوری جهان اسلام ۵- فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام ۶- قدرت ملی کشورهای اسلامی ۷- انسجام اجتماعی جهان اسلام ۸- جمعیت جهان اسلام ۹- مشروعیت نظام‌های حاکم بر جهان اسلام ۱۰- موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام ۱۱- همبستگی جهان اسلام ۱۲- نهادهای سیاسی اجتماعی جهان اسلام ۱۳- هویت جهان اسلام، همچنین شاخص‌های مؤلفه راهبردی همبستگی جهان اسلام یعنی ۱- بحران و چالش‌های سیاسی بین کشورهای اسلامی ۲- همدلی و همکاری کشورهای اسلامی در مقابل دشمنان خارجی جهان اسلام و ۳- ارتقاء جایگاه دین در جهان اسلام، به یک‌میزان در همبستگی جهان اسلام نقش ایفاء می‌نمایند.

واژگان کلیدی: امنیت، امنیت جهان اسلام، همبستگی، همبستگی جهان اسلام

۱ استادیار ریاضیات دانشگاه عالی دفاع ملی

۲ دکتری مدیریت نظامی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳ دکتری سیاست دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)، a.v.s@chmail.ir

۴ دانشجوی دکتری سیاست دفاعی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

امنیت از نیازهای اساسی بشر است که بدون آن امکان برآورده شدن سایر نیازها میسر نیست، خداوند در قرآن کریم، امنیت را نعمتی الهی برشمرده و بر انسان منت می‌گذارد که به او امنیت داده است و می‌فرماید:

«خداوند به کسانی که از شما ایمان آورده‌اند و اعمال صالح انجام داده‌اند وعده می‌دهد که آن‌ها را قطعاً خلیفه روی زمین خواهد کرد، همان‌گونه که پیشینیان را خلافت روی زمین بخشید؛ و دین و آئینی را که برای آن‌ها پسندیده پابرجا و ریشه‌دار خواهد ساخت و خوف و ترس آن‌ها را به امنیت و آرامش مبدل می‌کند، آن چنانکه تنها مرا می‌پرستند و چیزی را برای من شریک نخواهند ساخت و کسانی که بعد از آن کافر شوند فاسق‌اند.»^۱

باوجود اهمیت زیاد امنیت، آن را امری نسبی، ذهنی و برساخته اجتماعی دانسته‌اند و امنیت ملی را شرایط و فضایی تعریف می‌کنند که طی آن هر ملت قادر است از اهداف و ارزش‌های حیاتی مدنظر خود در سطح ملی و فراملی محافظت کند یا آن‌ها را گسترش دهد. (درویشی، ۱۳۷۶: ۱۱) بر اساس این تعریف، شرایط و فضای امن برای نظام‌های سیاسی و جوامع مختلف متفاوت است، زیرا ترجیحات ارزشی آن‌ها یکسان نیست، حتی اگر برخی از این ترجیحات، نظیر بقای فیزیکی یا رفاه و آبادانی، فصل مشترک همه آن‌ها باشد. پذیرش این تعریف از امنیت، خواه‌ناخواه الزاماتی به دنبال دارد که عبارت‌اند از: اول، امنیت امری نسبی است؛ به هیچ زمان و مکانی نمی‌توان اشاره کرد که در آن امنیت به‌طور مطلق تحقق پیدا کرده یا پیدا کند دوم، امنیت امری ذهنی است، چون بسیاری از ترجیحات ارزشی انسان‌ها فاقد ما به ازای عینی و مشخصی هستند سوم، امنیت امری برساخته اجتماعی و به‌شدت زمانمند و مکانمند است به‌عبارت‌دیگر، نه‌تنها نمی‌توان از ترجیحات ثابت و مشترک جوامع مختلف (به دلیل تاریخ و فرهنگ متفاوت) سخن گفت، بلکه و حتی مهم‌تر از آن، در هر جامعه مشخص نمی‌توان بر ترجیحات ثابت و مشترک نسل‌های مختلف آن به دلیل تأثیرپذیری اذهان عمومی از عوامل مختلف تأکید کرد. (درویشی، ۱۳۸۹: ۵۸) به‌رحال، وجود امنیتی که در سطح نسبتاً بالایی از پایداری باشد چه در جهان، چه در منطقه و چه در کشور نیازی ضروری و تلاش در جهت ایجاد آن، از اهداف اقدامات کلیه مسئولان جوامع بشری هست.

^۱ - قرآن کریم، سوره نور، آیه ۵۵

بر این پایه جهان اسلام نیز جهت تعیین راهبردها و تحقق عملی رشد و تعالی، نیازمند شناخت دقیق‌تر مؤلفه‌های راهبردی امنیت خود در عصر پیچیده و آشوبناک کنونی هست، یکی از مؤلفه راهبردی امنیت در جهان اسلام، مؤلفه همبستگی جهان اسلام هست که شناخت شاخص‌های آن و جایگاهش در بین سایر مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام یکی از نیازهای اساسی امروز جهان اسلام هست با این توضیح می‌توان گفت که هدف اصلی این مقاله "شناخت ابعاد و مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به همبستگی جهان اسلام" می‌باشد که از طریق پاسخ به سؤال اصلی: "مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با رویکرد به همبستگی جهان اسلام کدام‌اند؟" و سؤالات فرعی ۱- "مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام و اولویت‌بندی آن‌ها کدام‌اند؟" و ۲- "اولویت‌بندی شاخص‌های همبستگی جهان اسلام چگونه است؟" درصدد پاسخ به آن هستیم. اهمیت این مطالعه نیز در این است که: یکی از منابع اصلی تأمین امنیت از دیدگاه امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رهبر معظم انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، همبستگی و ایمان و معنویت بوده و "در اندیشه این بزرگان همبستگی نقش کلیدی در تأمین امنیت جوامع دارد و کارکرد آن اتحاد، انسجام، تفاهم اجتماعی و سیاسی است و امنیت جامعه و کشور به بودن و نبودن میزان وحدت بستگی دارد." (شایگان، ۱۳۹۱: ۷۳)

مبانی نظری

– پیشینه تحقیق:

در خصوص پیشینه موضوع مورد تحقیق، کارشناسان با بهره‌برداری از دو دیدگاه سلبی و ایجابی تحقیقات متفاوتی را صورت داده‌اند که در ادامه بررسی یک عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد و چهار عنوان مقاله مرتبط آورده شده است که سؤالات و نتایج آن به شرح زیر هست:

حکیمه عزیزاللهی نجف‌آبادی با تمرکز بر دیدگاه ایجابی و در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "اندیشه تقریب و امنیت جهان اسلام" در سال ۱۳۹۰ به پاسخ این سؤال پرداخته است که "از دیدگاه امام خمینی (رحمت‌الله علیه)، اندیشه تقریب از چه طریقی به تقویت جهان اسلام کمک می‌کند؟" و در نهایت این‌طور نتیجه گرفته است که "اندیشه تقریب از طریق تقویت همگرایی و همبستگی در جهان اسلام، منجر به افزایش قدرت مسلمین می‌گردد و به ارتقاء امنیت آنان در ابعاد معنوی، فردی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نظامی کمک می‌کند."

محمدحسین جمشیدی و ابراهیم ایران‌نژاد با تمرکز بر دیدگاه ایجابی و در مقاله‌ای با عنوان "ویژگی‌های همبستگی و وحدت اسلامی در اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمت... علیه)" در سال ۱۳۹۱ به پاسخ این سؤال پرداخته‌اند که "همبستگی و وحدت اسلامی موردنظر امام خمینی (رحمت... علیه) از چه ویژگی‌هایی برخوردار است؟" و نهایتاً این‌طور نتیجه گرفته‌اند که "از دیدگاه ایشان همبستگی و وحدت اسلامی بجای تکیه بر عوامل مادی و تاریخی چون زبان، تاریخ، مرز جغرافیایی و ... بر عوامل معنوی چون توحید گرایی، معنویت و ارزش‌ها و باورهای اصل و انسانی تأکید دارد."

عبدالحسین خسرو پناه با تمرکز بر دیدگاه سلبی و با ارائه مقاله‌ای تحت عنوان "آسیب‌شناسی امنیتی فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام" در سال ۱۳۹۴ به پاسخ این پرسش پرداخته است که "مهم‌ترین آسیب‌های امنیتی فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام کدام‌اند؟" و نتیجه تحقیق خود را این‌طور بیان نموده است که "خدعه و جهالت، دو عامل مهم پیدایش فرقه‌گرایی مذهبی است و دو آسیب مهم فرقه‌گرایی نیز ایجاد شکاف در جامعه و انحطاط می‌باشد."

زاهد هاشمیان فرد با تمرکز بر دیدگاه ایجابی و در مقاله‌ای با عنوان "اصول امنیت آفرین قرآن کریم در روابط بین ملت‌ها" در سال ۱۳۸۷ با تحقیقی به این پاسخ این سؤال پرداخته است که "آیا قرآن کریم درباره چگونگی روابط بین‌المللی مسلمانان با دیگر ملل رهنمودهای امنیت آفرین ارائه داده است؟" و نهایتاً این‌طور نتیجه‌گیری نموده است که "از منظر قرآن کریم برای تأمین هر چه بیشتر امنیت ملی و بین‌المللی اصول همزیستی مسالمت‌آمیز، همیاری بین‌المللی، برقراری ارتباط، مذاکره و دیپلماسی، پایبندی به عهد و پیمان و تنش‌زدایی باید در حوزه روابط بین‌الملل و اقوام سرلوحه دولتمردان و زمامداران اسلامی قرار گیرد."

فریبا شایگان با در نظر داشتن دو دیدگاه سلبی و ایجابی و در مقاله‌ای تحت عنوان "امنیت پایدار از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)" در سال ۱۳۹۱ با طرح این سؤال که "نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) درباره امنیت پایدار چیست؟" نتیجه گرفته است که "از دید ایشان، امنیت پایدار امنیتی همه‌جانبه است، متولیان آن علاوه بر سازمان‌های نظامی و قضایی، سایر سازمان‌ها و حتی مردم هستند و تمام آحاد جامعه را در برمی‌گیرد."

با مرور پیشینه‌های ارائه‌شده که هرکدام با تمرکز بر یکی از دیدگاه‌های سلبی و یا ایجابی شکل گرفته‌اند، می‌توان این‌گونه تحلیل نمود که در تحقیقات انجام‌شده قبلی، اکثر محققین به دنبال

شناخت مؤلفه‌های مؤثر بر امنیت جوامع اسلامی بوده و به بررسی مؤلفه‌هایی مانند اندیشه تقریب، همگرایی در جهان اسلام، مصلحت باوری عمومی، توجه به منافع عامه مسلمانان و ... پرداخته‌اند که اکثر نتایج حاصل از این تحقیقات بر اثر بخشی بیشتر دیدگاه ایجابی در تولید امنیت تأکید نموده و معدودی از پیشینه‌ها نیز به بررسی عوامل مؤثر بر امنیت از دیدگاه سلبی پرداخته‌اند، اما آنچه وجه تمایز این تحقیق با تحقیقات صورت گرفته قبلی می‌باشد شناخت و اولویت‌بندی کلیه مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با توجه به شرایط آشوبناک و پیچیده عصر حاضر و همچنین تعیین اولویت شاخص‌های مؤلفه همبستگی در جهان اسلام می‌باشد که از این جهت کاری متفاوت و همه‌جانبه‌تر محسوب می‌گردد.

– مفهوم شناسی:

مؤلفه: عنصر یا اجزای تشکیل‌دهنده یک‌چیز که بدون داشتن آن‌ها نمی‌توانیم آن چیز را تجزیه و تحلیل کنیم. (معین، ۱۳۸۱: ۸۵)

راهبرد: راهبرد طرحی است جامع، منسجم و انعطاف‌پذیر که ما را در رسیدن به اهدافمان یاری می‌رساند؛ به عبارت دیگر راهبرد راهی است که ما را در رسیدن به هدف راهنمایی می‌کند؛ بنابراین هر سازمان یا مؤسسه آگاهانه یا ناآگاهانه از یک راهبرد پیروی می‌کند و هیچ سازمان یا مؤسسه‌ای وجود ندارد که راهبرد، هرچند متفاوت، نداشته باشد. (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۶۵)

جهان اسلام: جهان اسلام به کلیه سرزمین‌هایی گفته می‌شود که تعداد قابل توجهی از مسلمانان به صورت بومی در آنجا زندگی می‌کنند. (رحیم صفوی، ۱۳۸۷: ۵۴) تعریف کاربردی تری از جهان اسلام، توسط سازمان همکاری کشورهای اسلامی بیان گردیده که برابر این تعریف، جهان اسلام به سرزمین‌هایی گفته می‌شود که بیشتر مردمان آن پیروان دین اسلام باشند، چه این مردمان در کشورهای اسلامی زندگی کنند و چه در کشورهای غیر اسلامی و چه در کشورهایی که می‌توان آن‌ها را اسلامی دانست ولی تاکنون به سازمان کشورهای اسلامی، ملحق نشده‌اند.^۱

مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام: با توجه به تعاریف بالا، عبارت است از مهم‌ترین اجزای به وجود آورنده امنیت در مقابله با توطئه‌های دشمنان جهان اسلام را گویند.

همبستگی: همبستگی، انسجام، وحدت و اتحاد از جمله واژگان سیاسی هستند که در ادبیات مربوطه به گونه‌ای مترادف و هم‌معنی بکار گرفته می‌شوند. (احمدی، ۱۳۸۶: ۲۳) همبستگی و وحدت هر

^۱ سایت رسمی سازمان کشورهای اسلامی

دو در اصل به یک معنا و بیان‌کننده: یکی شدن، یکرنگی، همگرایی، یکدلی و برخورداری از جهت واحد» برای رسیدن به اهدافی واحد می‌باشد، در لغتنامه دهخدا «وحدت» به معانی یگانه شدن، یکتایی، یگانگی، یکی، عینیت، اتحاد، تنها و یکتا ماندن، یگانه شدن، یکی بودن و ... (دهخدا، ۱۳۹۰: ۳۱۲۳) و «همبستگی» به معنای بستگی، پیوند، اتصال و ارتباط، بین دو چیز مشارکت، اتحاد و همراهی (همان: ۳۱۷۴) آمده است وحدت و همبستگی در این معنا در برابر مفاهیمی چون کثرت، پراکندگی، اختلاف، تفرقه و نظایر آن مطرح می‌شود، بر همین اساس تبدیل شدن واحدها به جمع و سپس جمع‌ها به واحد و کثیر به یکتا و تعدد به یگانگی و جهت-های مختلف به یک مقصد و راه‌های گوناگون به یک‌راه، بیان‌کننده معنا و مفهوم همبستگی و وحدت است و در اجتماع انسانی، یکدلی و یک‌جهتی آدمیان یک جامعه برای حرکت به سوی مقصدی واحد هست، بدین معنا که هرگاه جمعی دارای هدف و آرمان مشترکی باشند و برای رسیدن به آن اهداف و آرمان‌ها مسیر مشترکی را انتخاب کنند و همه باهم در این مسیر مشترک حرکت کنند، گفته می‌شود که آن‌ها همبستگی و وحدت دارند.

همبستگی جهان اسلام: با توجه به تعاریف بالا، عبارت است از یکدلی و یک‌جهتی جهان اسلام در حرکت برای رسیدن به اهداف و آرمان‌های اسلامی هست.

همبستگی جهان اسلام از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی):

ایشان در بیاناتی مبسوط درباره مفهوم و اهمیت وحدت و همبستگی مسلمین در جهان اسلام می-فرمایند:

«ما در مسئله وحدت، جدی هستیم، ما اتحاد مسلمین را هم معنا کرده‌ایم، اتحاد مسلمین، به معنای انصراف مسلمین و فرّق گوناگون از عقاید خاص کلامی و فقهی خودشان نیست؛ بلکه اتحاد مسلمین به دو معنای دیگر است که هر دوی آن باید تأمین بشود: اول این که فرّق گوناگون اسلامی (فرق سنی و فرق شیعه) - که هر کدام فرق مختلف کلامی و فقهی دارند- حقیقتاً در مقابله با دشمنان اسلام، همدلی و همدستی و همکاری و همفکری کنند. دوم این که فرق گوناگون مسلمین سعی کنند خودشان را به یکدیگر نزدیک کنند و تفاهم ایجاد نمایند و مذاهب فقهی را باهم مقایسه و منطبق کنند. بسیاری از فتاوی فقها و علما هست که اگر مورد بحث فقهی عالمانه قرار بگیرد، ممکن است با مختصر تغییری، فتاوی دو مذهب به هم نزدیک شود». (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی و جمعی از ائمه مختلف مردم در

مورخه ۱۳۶۸/۰۷/۲۴) همچنین در بیاناتی دیگر می‌فرمایند: «مسئله‌ای که لازم است در آستانه هفته وحدت به همه ملت ایران و همچنین به مسلمانان عالم عرض کنم، اهمیت وحدت بین مسلمین و ارتباط برادرانه میان برادران مسلمان در همه جا و در همه شرایط است. در ابتدا باید معلوم کنیم که مقصود ما از وحدت مسلمانان چیست؟... ما نمی‌گوییم که سنی‌های عالم بیایند شیعه بشوند، یا شیعه‌های عالم دست از عقیده‌شان بردارند. البته، اگر یک سنی یا هر کسی تحقیق و تفحص کرد، عقیده‌اش هر چه شد، باید بر طبق عقیده و تحقیق خودش عمل کند. تکلیف او باخدایش است. حرف ما در هفته وحدت و به‌عنوان پیام وحدت، این است که مسلمانان بیایند باهم متحد بشوند و با یکدیگر دشمنی نکنند. محور هم کتاب خدا و سنت نبی اکرم (صلی... علیه و آله و سلم) و شریعت اسلامی باشد. این حرف، حرف بدی نیست. این حرف، حرفی است که هر عاقل بی‌غرض و منصفی، آن را قبول خواهد کرد.» ایشان همچنین در ادامه می‌فرمایند: «منظور ما از وحدت چیست؟ یعنی همه مردم یک‌جور فکر می‌کنند؟ نه. یعنی همه مردم یک‌جور سلیقه سیاسی داشته باشند؟ نه. یعنی همه مردم یک چیز را، یک شخص را، یک شخصیت را، یک جناح را، یک گروه را بخواهند؟ نه. معنای وحدت این‌ها نیست. وحدت یعنی نبودن تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش. حتی جماعتی که از لحاظ اعتقاد دینی نیز مثل هم نیستند، می‌توانند اتحاد داشته باشند؛ می‌توانند کنار هم باشند؛ می‌توانند دعوا نکنند...». (بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در خطبه‌های نماز جمعه تهران در مورخه ۱۳۷۹/۰۱/۲۶)

با توجه به بیانات بالا از منظر مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، آنچه به‌عنوان وحدت و همبستگی راهبردی جهان اسلام استنتاج می‌گردد، اول همدلی و همدستی و همکاری و همفکری بر اساس اصول مشترک دین اسلام، در برابر دشمنان مشترک جهان اسلام یعنی دشمنانی که کیان اسلام، منابع و ذخایر کشورهای اسلامی را مورد هدف قرار داده است و دوم نبودن تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش بین خود کشورهای اسلامی هست، زیرا اختلافات جهان اسلام علاوه بر اینکه خود یک تهدید و عامل عدم همبستگی هست، مهلکه‌ای است که «طمع قدرت‌های استعماری» را نیز برمی‌انگیزاند.

امنیت جهان اسلام:

واژه امنیت از مباحثی است که از دیرباز با نسل بشر در ارتباط بوده است. تعاریف متعددی که از این واژه در ادبیات نظامی، سیاسی، اجتماعی و ... وجود دارد، بیانگر این واقعیت است که امنیت در تمام حوزه‌ها، از ارکان حیاتی جامعه بشری است. قوام در تعریف امنیت می‌گوید: وجود

شرایطی که حیات مادی و معنوی جامعه و یا به عبارتی منافع و ارزش‌های جامعه را در ابعاد مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در مقابل خطرهای تهدیدهای داخلی، خارجی، حوادث طبیعی و آفات اجتماعی حفاظت می‌نماید. (قوام، ۱۳۸۷: ۱۱۹) در تعریف دیگری امنیت عبارت از حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله تعریف شده که در اصطلاح سیاسی و حقوقی به صورت امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و امنیت بین‌المللی به کار برده می‌شود. (آشوری، ۱۳۷۶: ۳۸) در حقیقت در مقوله امنیت، از تمامی عناصر قدرت یک جامعه (عینی/ذهنی، مادی/معنوی و سخت‌افزاری/نرم-افزاری) در راستای رسیدن به اهدافی که تأمین‌کننده خواست‌های مشترک آن جامعه و نظام سیاسی آن می‌باشد، بهره می‌گیرد. (کالینز، ۱۳۸۳: ۴۷۳) در جمع‌بندی تعاریف فوق، مشخص می‌گردد که برای رسیدن به امنیت در هر مجموعه‌ای، استفاده از تمام مؤلفه‌های قدرت آن مجموعه از الزامات اصلی رسیدن به امنیت می‌باشد.

مؤلفه‌های امنیت از نگاه اسلام:

(۱) مؤلفه‌های امنیت از دیدگاه قرآن کریم

۱- از انگیزه‌های قیام صالحین و اهداف عالی حکومت ۲- پیشگیری از عوامل تهدیدکننده امنیت ۳- انعقاد پیمان‌های صلح برای تأمین امنیت ۴- استقرار امنیت فردی و اجتماعی و حفظ آن ۵- تبعیت از قوانین شرع، عامل اصلی ایجاد امنیت ۶- تبعیت از بدعت‌گذاران، عامل اصلی سلب امنیت در جامعه ۷- اقتدار حکومت، شاخصه اصلی ایجاد امنیت (قرآن کریم، نور آیه ۵۵، فتح آیه ۴ و نحل آیه ۱۱۲)

(۲) مهم‌ترین مؤلفه‌های امنیت از منظر امام خمینی (رحمت... علیه)

در یک جمع‌بندی کلی از فرمایشات حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) که در خصوص امنیت ایراد فرموده‌اند، مهم‌ترین مؤلفه‌های امنیت از منظر ایشان به این شکل جمع‌بندی می‌گردد:

۱- آگاهی ملت‌ها ۲- وحدت کلمه ۳- ارجحیت حیات روحانی و مذهبی بر حیات مادی و دنیوی ۴- اصلاح و استقلال فرهنگی و روحیه ایمانی ۵- نقش برتر عوامل معنوی قدرت بر عوامل مادی آن ۶- دفاع از مسلمانان و مستضعفین جهان و دعوت آن‌ها به اسلام حقیقی ۷- تشکیل جبهه قدرتمند اسلامی- انسانی (وسیع‌تر از جهان اسلام) برای سروری پابرهنگان جهان ۸- حمایت همه‌جانبه از نهضت‌های آزادی‌بخش به‌عنوان مصادیق بارز مستضعفین جهان تا ریشه‌کن شدن کفر و رسیدن آن‌ها به حقوق حقه خود. ۹- گستره روابط بر اساس مبانی اسلامی و انسانی ۱۰- اصل احترام متقابل و عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر ۱۱- روابط حسنه، مدارا و

مسالمت‌آمیز ۱۲- اصل آزادی، استقلال و منافع ملی ۱۳- نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری ۱۴- نفی ظلم و ظلم‌پذیری ۱۵- اصل نه شرقی - نه غربی ۱۶- دفاع از کیان اسلام و مسلمانان ۱۷- دفاع از مستضعفان و مظلومان ۱۸- کمک به نهضت‌های آزادی‌بخش ۱۹- صدور انقلاب اسلامی. (مطالعات گروهی دوره هشتم سیاست دفاعی، ۱۳۹۵)

۳) امنیت از دیدگاه مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)

از دیدگاه معظم له، امنیت از اساسی‌ترین نیازهای مردم و جزء حقوق مسلم آنان است که کاملاً عینی، واقعی و ملموس است و اگر وجود نداشته باشد، هیچ کاری حتی عبادت خداوند هم برای مردم امکان‌پذیر نیست. بنابراین، ضرورت وجود امنیت برای تداوم حیات جامعه و انجام فعالیت‌های اقتصادی، علمی و اجتماعی موردنظر معظم له است و در کل ایشان شرط حرکت اجتماعی جامعه و کشور را وجود امنیت می‌دانند. (باصری، ۱۳۸۸: ۱۵) در یک جمع‌بندی کلی، فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در خصوص مقوله امنیت را می‌توان به این شکل طبقه‌بندی کرد:

۱- وجود امنیت برای تداوم حیات جامعه ضرورت دارد ۲- شرط حرکت اجتماعی جامعه و کشور را وجود امنیت است ۳- امنیت باید همه‌جانبه باشد و تمام ابعاد امنیت ملی، اجتماعی، اقتصادی و سرمایه‌گذاری، نظامی و انتظامی، فرهنگی، فکری و عقیدتی، امنیت مدنی و شهروندی، قضایی، امنیت اخلاقی، حیثیتی و آبرویی را شامل شود. (مطالعات گروهی دوره هشتم سیاست دفاعی، دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۶)

عوامل تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام:

با توجه به هدف اصلی دشمنان در تقلیل و از بین بردن امنیت در کشورهای اسلامی، لازم است مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام با شناخت عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر امنیت جهان اسلام احصاء و موردبررسی قرار گیرد. منظور از عوامل داخلی، عواملی هستند که در محیط داخلی کشورهای اسلامی، زمینه بروز ناامنی را فراهم کرده و دشمنان با سوءاستفاده از آنها درصدد نفوذ در این کشورها بوده و یا نفوذ خود را گسترش داده و اهداف خود را عملی کرده‌اند. در محیط خارجی کشورهای اسلامی، عواملی که تحت عنوان عوامل خارجی موردبررسی قرار می‌گیرد، عواملی هستند که در خارج از محیط داخلی کشورهای جهان اسلام، بر محیط داخلی تأثیرگذار بوده و شرایط را برای گسترش دشمنان فراهم می‌کنند.

الف) عوامل داخلی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام

۱) بحران‌ها و چالش‌های موجود در کشورهای اسلامی

بعد از مبارزات بی‌امان کشورهای اسلامی با کشورهای استعماری و خیزش نهضت‌ها و حرکت‌های بیدارگرایانه در سرتاسر کشورهای اسلامی که منجر به استقلال اکثر کشورهای اسلامی گردید و نیز در پی رویارویی فکری و علمی این کشورها با جهان غرب، این احساس در جهان غرب و دولت‌مردان استعمارگر آنان به وجود آمد که تفکر اسلامی همواره می‌تواند زنگ خطر جدی برای اهداف استعماری آنان باشد و تمدن اسلامی با درون‌مایه‌های فکری پویا و تعالیم انسانی و اخلاقی والای خود می‌تواند در درون جوامع غربی فراگیر شود؛ از این رو در مقابله با تفکر اسلامی به تبلیغات واهی پرداختند و اسلام و تفکر اسلامی را به‌عنوان یک خطر جدی معرفی نمودند و با استفاده از قدرت اقتصادی و رسانه‌ای، شروع به بحران‌سازی در میان جوامع اسلامی نمودند که ترویج تفکر ناسیونالیستی، منازعه اعراب و رژیم صهیونیستی، جنگ خلیج فارس، تحریک عراق علیه ایران، مسئله کشمیر، افغانستان، الجزایر و جنگ صرب‌ها علیه مسلمانان بوسنی و هرزگوین و جنگ‌های قبیله‌ای در کشورهای اسلامی آفریقا و ترویج و تبلیغ برخی از مذاهب تحریف‌شده، از جمله آن‌ها می‌باشد. (کاظمی، ۱۳۸۳: ۸۷)

۲) مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم

یکی از نقاط ضعف عمده کشورهای اسلامی که دستاویزی برای غرب به‌منظور نفوذ بیشتر در این کشورها گردیده و زمینه‌ساز بروز ناامنی در مقیاس وسیع می‌باشد، مشکلات فراگیر اقتصادی در این کشورها و پائین بودن سطح رفاه اقتصادی می‌باشد. پس از حادثه ۱۱ سپتامبر در آمریکا، برخی سیاست‌مداران این کشور خشونت و ترور را زاده سرکوب و سلب آزادی‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی شهروندان در خاورمیانه از سوی دولت‌های غیر دموکراتیک دانستند. تحلیلگران آمریکایی، دولتمردان را متقاعد ساختند که به دلیل فقر و بی‌کاری گسترده در خاورمیانه، طبقه فقیر جذب گروه‌های تروریستی شده و در جهت رفع تبعیض طبقاتی و نابرابری‌های اجتماعی به ایجاد خشونت و ترور واداشته می‌شوند. آن‌ها کانون خیزش حرکت‌های تروریستی در خاورمیانه را کشورهای عربستان سعودی، عراق و مصر، به خاطر درونی بودن ارزش‌های جهادگرایانه و سلفی‌گری، می‌دانستند. (باوند، ۱۳۸۳: ۱۱-۴)

۳) نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی

نگرش‌های قومیتی در جوامع اسلامی، از دلایل اصلی شیوع فرایند ناامنی محسوب می‌گردد که می‌توان گفت از واکنش روانی در برابر خود این قضیه ریشه می‌گیرد. بیشتر کشورهای اسلامی پس

از حضور مداوم استعمار در کشورهايشان به جهت‌گیری‌های قومی و ملی شدید پرداخته‌اند و به اعتقاد خودشان، به خود آمده‌اند؛ اما این مسئله نیز به شکل غیرمستقیم در راستای مقاصد و اهداف کشورهای استعماری عمل می‌نماید، زیرا کشورهای استعمار زده با دامن زدن به این مسئله، بیشتر خود را در برابر هم و در برابر کشورهای هم‌جوار تجهیز نموده و به تنش‌های منطقه‌ای شدید دامن می‌زنند. (کاظمی، ۱۳۸۳: ۲۵۹)

۴) تجددطلبی و خودباختگی و احساس درماندگی و حقارت در مقابل تمدن غرب تجددخواهی کاذب، یکی از مسائلی است که برای جهان اسلام آسیب‌زا است بر اساس این تفکر عده‌ای روشنفکر افراطی به دنبال دگرگونی ریشه‌ای در نهادهای جامعه مسلمانان بر مبنای ساختاری غربی و نامأنوس با فرهنگ اسلامی هستند. متجددان، بدون دل‌بستگی به اسلام، واقعیت اجتماعی سرزمین‌های اسلامی را در نظر نمی‌گیرند و در طراحی نظام‌های آموزشی، پژوهشی و تبلیغاتی، از فرهنگ بیگانه و اندیشه‌های وارداتی یاری می‌جویند. آنان به دلیل بی‌خبری از مبانی قرآنی و سنت اسلامی نه تنها قادر به اصلاحاتی این‌گونه در بین مسلمانان نبوده‌اند، بلکه در سال‌های اخیر، آشفتگی‌ها و نابسامانی‌هایی را در سرزمین اسلامی برانگیخته‌اند، بدون اینکه توانسته باشند؛ شرایطی به سود مردم محروم پدیدآورند. (محسنی، ۱۳۸۶: ۶۰)

۵) ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی در برخی از کشورهای اسلامی، حکومت‌ها بر اساس ساختارهای قبیله‌ای شکل گرفته‌اند. در نتیجه، برخی از قبایل در این کشورها قدرت زیادی دارند. در شبه‌جزیره عربستان، قبیله‌ها توانسته‌اند ساختار دولت و چگونگی تعیین مرزها را تحت تأثیر قرار دهند. (میرحیدر، ۱۳۷۳: ۵۹) در نتیجه این شرایط، موازنه بین عناصر تشکیل‌دهنده واحدهای سیاسی وجود ندارد و ساختار سیاسی آن‌ها معیوب بوده، قادر به سازمان‌دهی سیاسی فضا به شیوه مطلوب نیستند. درآمد این وضعیت، ناکارآمدی رویکردهای اداره سرزمین و عدم دست‌یابی به توسعه می‌باشد و عدم توسعه‌یافتگی نیز باعث انزوای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی شده، یکی از زمینه‌های واگرایی را فراهم می‌آورد. (همان: ۵۹)

۶) ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام اختلافات ارضی و مرزی، از منازعات بین‌المللی موجود در جهان اسلام است. این مسئله، بستر مناسبی را برای دخالت‌های فرا منطقه‌ای فراهم می‌آورد. علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، بخشی

از اختلافات سرزمینی و مرزی، هنوز حل نشده است. تنها در منطقه خلیج فارس طی سه دهه گذشته، بخش کوچکی از اختلافات مرزی، حل و فصل گردیده که از آن میان می‌توان به اختلاف مرزی بحرین و قطر، اختلاف مرزی عراق و کویت در خشکی و بخشی از دریا، مرز دریایی و خشکی کویت و عربستان سعودی اشاره کرد. (جعفری ولدانی، ۱۳۷۴: ۱۳)

۷) فرقه‌گرایی در جهان اسلام

از دیدگاه سید جمال‌الدین اسدآبادی تمایلات و گرایش‌های فرقه‌ای و فرقه‌سازی‌ها از اول قرن سوم هجری دنباله انشقاق اساسی در دستگاه رهبری یعنی خلافت بعد از خلفای راشدین و تبدیل آن به سلطنت و تقسیم سلطنت یا خلافت واحد به چند خلافت بود که پس از آن هجوم مغولان و تیموریان و حکومت زور داشت آن‌ها در میان مسلمانان سبب تشدید اختلاف میان آنان شد و باعث شد که رابطه اقدام مسلمان باهم قطع شود و از حال یکدیگر غافل شوند و وحدت اسلامی به کلی از هم بپاشد و در پی آن حوادث تاریخی جامعه مستحکم اسلامی تجزیه گشت و هر کدام از آن‌ها دارای فرقه شدند و هر فرقه به دنبال خواست‌ها و تمایلات خود رفت. عده‌ای به سوی حکومت و عده‌ای دیگر به طرف مذهب روی آوردند و به تدریج آثار آنان و عقاید و ایمانی که مسلمانان قرون اولیه را به سمت وحدت و یگانگی دعوت می‌کرد از مسلمانان زایل شد که نتیجه فاصله گرفتن از اسلام اصیل و جدائی مقام دینی و معنوی از مقام سیاسی و تبدیل خلافت به سلطنت بود. (مؤثقی، ۱۳۷۸: ۹۷)

۸) عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی

جغرافیای سیاسی جهان اسلام از ساختار ناهمگونی برخوردار است. هنوز حکومت‌های مردمی در بخش اعظم آن شکل نگرفته و مردم‌سالاری، همچنان در پرده ابهام است. انتخابات در برخی از این جوامع، بیشتر به کاریکاتور انتخابات شبیه است تا انتخابات واقعی و در برخی دیگر از کشورهای اسلامی، انتخابات فرمایشی صورت می‌گیرد. در این کشورها طی سال‌های گذشته، تلاش مهمی برای حاکمیت مردم بر سرنوشتشان صورت نگرفته و تلاش‌های جزئی هم به علت وجود موانع اساسی به شکست منتهی شده‌اند. رابطه حکومت با محیط و مردم در این کشورها قاعده‌مند نیست. به جای قدرتمند بودن شهروندان و تأثیر آن‌ها در حکومت و در نتیجه، سازمان‌دهی سیاسی مناسب فضا و شکل‌گیری جغرافیای سیاسی حقیقی، در این کشورها حکومت‌ها تمام قدرت را در دست دارند و برای رسیدن به اهداف خود تلاش می‌کنند. در حقیقت، نبود نهادهای قوی، مستقل و

پایدار، به صاحبان مناصب، امکان می‌دهد تا اهداف شخصی خود را بر منافع عمومی ترجیح داده و فساد را به شیوه حکومتی برقرار سازند. (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴: ۹۸)

(ب) عوامل خارجی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام

(۱) غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی

۶۶ درصد نفت خام دنیا در اختیار شش کشور حوزه خلیج فارس قرار دارد. چهار کشور عربستان سعودی، ایران، عراق و کویت، بیشترین منابع انرژی را دارا می‌باشند. هم‌چنین ایران، دومین و قطر، سومین کشور دنیا به لحاظ دارا بودن ذخایر گاز طبیعی هستند. از آنجایی که نوع بشر، هنوز موفق به یافتن جایگزینی مطمئن برای نفت و گاز نشده است و از طرفی، منابع هیدروکربنی در حوزه‌هایی چون دریای شمال و کارائیب در حال اتمام است؛ در نتیجه منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس، طی حداقل ربع سده آینده به علت تأمین بخش عمده‌ای از نیازهای اقتصاد جهانی، مورد توجه خاص قرار خواهد داشت. (Cordsman, 1999: 47)

تخلیه منابع طبیعی، انسانی و سرمایه‌ای کشورهای اسلامی در دوران مختلف تاریخ و انتقال آن به کشورهای استعماری از دیگر عواملی است که می‌تواند در این جوامع تولید ناامنی نماید. غارت مستقیم ثروت‌ها، طلا، جواهرات و سایر منابع معدنی و بهره‌برداری از منابع طبیعی و استثمار نیروی متخصص انسانی، در قالب فرار مغزها از کشورهای مستعمره به کشورهای استعمارگر و نیز انتقال مازاد تجاری و سود خالص شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، در عقب‌ماندگی و وخامت وضعیت اقتصادی این کشورها نقشی مؤثر داشته است. (پل، ۱۳۵۸: ۲۸ - ۲۳)

(۲) خواست قدرت‌های غربی جهت ایجاد اختلافات سیاسی میان کشورهای اسلامی

وجود این اختلافات، آسیب‌پذیری مهمی است که همواره مورد بهره‌برداری نیروهای خارجی قرار گرفته است. این اختلافات مانع بزرگی بر سر راه همکاری و تفاهم میان کشورهای اسلامی و اتخاذ مواضعی مشترک در قبال مسائل جهانی است. اشغال فلسطین، شکست اعراب از رژیم صهیونیستی، فاجعه بوسنی تنها بخشی از هزینه‌هایی است که جهان اسلام بابت تفرقه و اختلافات درونی پرداخته است. اختلافات مرزی و ارضی، از مهم‌ترین اختلافات دوجانبه و چندجانبه میان کشورهای اسلامی است. بیشتر این اختلافات، محصول دوران سلطه مستقیم استعماری بر کشورهای اسلامی است. اختلافات ایران و عراق، عراق و کویت، عراق و عربستان، مصر و سودان، قطر و عربستان، قطر و بحرین و ایران و امارات متحده، از جمله اختلافات مهمی است که در دو

دهه گذشته هزینه‌های انسانی و مالی زیادی را بر اقتصاد و جامعه کشورهای اسلامی تحمیل نموده و زمینه را برای مداخله بیشتر قدرت‌های خارجی فراهم نموده است. (سنیلی، ۱۳۸۶: ۷۷۱)

۳) تلاش‌های خارجی جهت جلوگیری از وحدت سراسری جهان اسلام
 وحدت سراسری جهان اسلام به معنای نابودی سیاست‌های سلطه طلبانه غرب در جهان اسلام و حتی سراسر جهان می‌باشد، لذا غربی‌ها با ایجاد فتنه و کوچک‌سازی کشورهای اسلامی به دنبال مقابله با این وحدت هستند. آمریکا با کوچک‌سازی کشورهای اسلامی به دنبال حفظ سلطه بر آن‌ها و استمرار هژمونی یک‌جانبه‌گرایانه در جهان است؛ اما مؤلفه مهم در طرح‌های تجزیه‌گرایانه غربی‌ها، اجرای پنهان و آشکار نسل‌کشی مسلمانان است. کشتاری که به کمک حاکمان دست‌نشانده عربی، بهره‌گیری از گروه‌های تروریستی، ایجاد فضای آشوب و ناامنی، جنگ داخلی، جنگ میان کشورهای اسلامی، حضور ناظران و نیروهای بین‌المللی و درنهایت حمله مستقیم نظامی اجرا می‌شود. غرب عملاً کشتار گسترده مسلمانان را اجرا می‌کند درحالی‌که با وضع قوانین سخت‌گیرانه در جوامع غربی نیز ابعاد دیگر اسلام‌ستیزی را محقق می‌نماید. (صبوری، ۱۳۹۲: ۳۲)

۴) تلاش گسترده غرب جهت اسلام‌ستیزی در جوامع غربی
 عملکرد دولتمردان غربی نشان می‌دهد که آن‌ها به دنبال آن‌اند تا چنان وانمود سازند که اسلام دین جنگ و کشتار است و مسلمانان عامل بحران و ناامنی. این سیاست تا بدان جا پیش رفته که آن‌ها جنگ‌طلبی خود در افغانستان و هزینه کردن میلیاردها دلار پول مالیات‌دهندگان را بانام مقابله با افراط‌گرایی اسلامی و نجات کشورهای اسلامی توجیه می‌کنند. مجموع تحرکات غربی‌ها نشان می‌دهد که آن‌ها به دنبال آن‌اند تا اسلام را عامل تمام بحران‌های غرب معرفی و به‌نوعی افکار عمومی را در برابر جهان اسلام قرار دهند. (محسنی، ۱۳۸۶: ۶۵)

۵) وابسته‌سازی اقتصادی کشورهای اسلامی به خارج
 به‌رغم وجود همه زمینه‌ها و نیازهای مشترک در خصوص گسترش همکاری‌های اقتصادی و تجاری میان جوامع اسلامی و گرایش روزافزون جامعه جهانی به‌سوی همگرایی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در عرصه اقتصاد و تجارت، کشورهای اسلامی به دلیل دخالت و نفوذ بیگانگان و وجود اختلاف میان خود، از ضعیف‌ترین نوع مشارکت در فعالیت‌های بازرگانی در بین خودشان برخوردارند. (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴: ۹۲)

روش‌شناسی

نوع تحقیق در این پژوهش کاربردی- توسعه‌ای می‌باشد؛ چون در پی شناخت مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام با تأکید بر همبستگی جهان اسلام بوده و نتایج آن در سطوح راهبردی برای امنیت جهان اسلام کاربرد دارد و از دستاوردهای علمی آن می‌توان در انتخاب سیاست‌های دفاعی و سیاست‌های خارجی استفاده نمود و یا به‌عنوان سرفصل دروس دانشگاهی در گرایش‌های مربوط نیز بکار برد. همچنین تحقیق حاضر با رویکرد آمیخته و با روش توصیفی و پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش کلیه کارشناسان، کارگزاران و متصدیان در حوزه‌های مرتبط با موضوع امنیت و همبستگی جهان اسلام و متخصصانی هستند که دارای ویژگی‌های: ۱- اشراف علمی به مؤلفه همبستگی جهان اسلام ۲- آگاهی علمی نسبت به حوزه‌های راهبردی ۳- آگاهی به مؤلفه‌های راهبردی امنیت در حوزه جهان اسلام ۴- حداقل مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد ۵- حیطه کاری و مسئولیتی در خصوص موضوع مورد پژوهش ۶- امکان دسترسی به جهت پاسخ‌گویی به سؤالات باشند. حجم جامعه نمونه نیز با توجه به محدود بودن تعداد افراد متخصص در این حوزه، تعداد ۳۰ نفر به‌عنوان کارشناس مشخص گردیده است. چون حجم جامعه آماری محدود است، جامعه نمونه به‌صورت تمام شمار و منطبق بر جامعه آماری می‌باشد. در گردآوری داده‌ها نیز از دو روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و روش میدانی (پیمایشی) و با استفاده از ابزار فیش‌برداری از سوابق موجود در کتابخانه‌ها و پایانه‌های الکترونیکی و رایانه‌ای و توزیع یک پرسشنامه ساخته محققان بین خبرگان مرتبط با حوزه امنیت و همبستگی جهان اسلام استفاده شده است.

در این تحقیق به‌منظور اطمینان از روایی ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات، محققان مصاحبه‌های متعدد با مسئولین ذی‌ربط و افراد متخصص و خبره جهت جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با موضوع تحقیق را داشته‌اند که درنهایت پس از حصول اجماع نسبی نظرات افراد صاحب‌نظر و خبره، تعداد ۵۰ سؤال بسته و ۱ سؤال باز در قالب پرسشنامه برای توزیع میان جامعه آماری تنظیم و طراحی گردیده است که به جهت همین مشاوره‌ها در تعداد و محتوای سؤالات پرسشنامه نیز تغییرات و اصلاحات نسبتاً زیادی اعمال شده است.

در تحقیق حاضر اعتبار پرسشنامه به‌وسیله آلفای کرونباخ محاسبه گردیده و نیز با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع و حوزه مورد مطالعه در سطح نیروهای مسلح، دستگاه‌های کشوری و مراکز دانشگاهی حسب طراحی و توزیع سؤالات پرسشنامه که بر اساس مشورت و اجماع نظرات اساتید، صاحب‌نظران و خبرگان مرتبط با موضوع تحقیق، تنظیم گردیده است، می‌توان با درصد اطمینان بالایی نتیجه‌گیری نمود که

سؤالات پرسشنامه این پژوهش به نحو مطلوب و قابل قبولی، اطلاعات علمی موردنیاز این تحقیق را جمع‌آوری نموده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل سؤالات شناسایی جامعه آماری

الف) سنوات خدمتی: این گزینه جهت تعیین سنوات خدمتی پاسخ‌دهندگان در نظر گرفته شده است که جدول و نمودار فراوانی آن با توجه به پاسخ‌های دریافتی به شرح زیر است:

جدول ۱: سنوات خدمتی پاسخ‌دهندگان

سنوات (سال)	فراوانی	درصد فراوانی
۲۰ الی ۲۵	۲	٪۶
۲۶ الی ۳۰	۱۱	٪۳۷
۳۱ الی ۳۵	۱۷	٪۵۷
جمع کل	۳۰	٪۱۰۰

ب) میزان تحصیلات: این گزینه جهت تعیین سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان در نظر گرفته شده است که جدول و نمودار فراوانی آن با توجه به پاسخ‌های دریافتی به شرح زیر است:

جدول ۲: سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی
حوزوی	۲	٪۶
فوق‌لیسانس	۳	٪۹
دکتر	۲۵	٪۸۵
جمع	۳۰	٪۱۰۰

تجزیه و تحلیل داده‌ها

سؤال اصلی این تحقیق، شناخت مؤلفه‌ها راهبردی امنیت جهان اسلام با تأکید بر همبستگی جهان اسلام هست و در این راستا به دو سؤال فرعی پاسخ‌داده شده است: ۱- مؤلفه‌ها راهبردی امنیت و اولویت‌بندی آن‌ها در جهان اسلام کدام‌اند؟ ۲- اولویت‌بندی شاخص‌های همبستگی جهان اسلام چگونه است؟ در این تحقیق از یک پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید که میزان ارتباط و تأثیر هر کدام از شاخص‌ها با مؤلفه مربوطه توسط گویه‌های پرسشنامه و به کمک آزمون تحلیل عاملی، تحلیل گردیده‌اند، درواقع فن تحلیل عاملی مشخص می‌کند تا چه اندازه گویه‌ها با مفهوم موردبررسی (سازه یا متغیر) ارتباط دارد و آن را می‌سنجد. (مهرگان و همکاران، ۱۳۸۵)

جدول ۳: تعیین میزان ارتباط هر شاخص با مؤلفه مربوطه

مؤلفه‌ها و شاخص‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام			
مؤلفه	ردیف	شاخص	بار عاملی
هویت جهان اسلام	۱	مخدوش شدن هویت جوامع اسلامی در مقابل هجوم وسیع جریان‌های تکفیری	۰/۸۵۵
	۲	خودباختگی و احساس حقارت در مقابل تمدن‌های غیر اسلامی	۰/۸۴۵
	۳	توجه حکومت سعودی به‌عنوان یک حکومت اسلامی و محور	۰/۸۱۷
	۴	تخریب و نابودی اماکن و ابنیه تاریخی اسلامی	۰/۸۹۲
	۵	تشدید روند اسلام هراسی در جهان، به‌ویژه در ممالک غربی	۰/۸۶۸
موقعیت ژئوپلیتیکی	۶	تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها	۰/۸۸۴
	۷	تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی	۰/۸۸۶
	۸	کم اثر نمودن ارزش ژئوپلیتیکی کشورهای اسلامی، به‌موازات حضور قدرت‌های غربی در سرزمین‌های تحت اشغال	۰/۸۴۴
میزان قدرت ملی	۹	تضعیف ارکان قدرت ملی کشورهای درگیر	۰/۹۰۸
	۱۰	زمینه‌سازی افزایش مداخلات خارجی در بخش‌هایی از سرزمین‌های اسلامی	۰/۹۲۳
	۱۱	کاهش سطح اثرگذاری دولت‌های اسلامی در حل بحران‌های داخلی و خارجی	۰/۹۲۷
	۱۲	تجزیه کشورهای اسلامی در سرزمین‌های مستعد تجزیه	۰/۸۸۰
	۱۳	کاهش تمایل به سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد کشورهای درگیر	۰/۹۳۳
قدرت اقتصادی	۱۴	غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی	۰/۷۹۸
	۱۵	کاهش شدید جذب گردشگر در کشورهای درگیر	۰/۸۹۳
	۱۶	تخریب زیرساخت‌ها و تعطیلی فعالیت‌های توسعه اقتصادی	۰/۸۹۸
	۱۷	تعمیق وابستگی اقتصادی به کشورهای پیشرفته	۰/۸۲۳
	۱۸	تقلیل توان دفاعی نیروهای نظامی کشورهای درگیر جریان تکفیر	۰/۸۴۹
توان دفاعی - امنیتی	۱۹	تضعیف جبهه مقاومت ضد صهیونیستی	۰/۸۸۳
	۲۰	گسترش ناامنی و تشنج در کشورهای درگیر جریان‌های تکفیری	۰/۸۹۶
	۲۱	غفلت راهبردی از گسترش فعالیت‌های رژیم صهیونیستی در منطقه	۰/۹۰۷
	۲۲	متوقف شدن فعالیت‌های علمی - فناوری در کشورهای درگیر	۰/۹۱۹
ظرفیت علم و فناوری	۲۳	نابودی زیرساخت‌های علمی و فناوری در کشورهای اسلامی	۰/۸۵۱
	۲۴	خروج استعدادها و نخبه‌های علمی کشورهای درگیر از کشور	۰/۸۵۲
	۲۵	از بین رفتن مشروعیت نظام‌های سیاسی حاکم در کشورهای درگیر	۰/۹۱۸
نظام حاکم مشروعیت	۲۶	به وجود آمدن ساختارهای حکومتی نامناسب	۰/۹۰۸

۰/۹۱۸	عدم تمایل و مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی	۲۷	همبستگی اسلام جهان
۰/۹۱۸	بحران و چالش‌های سیاسی بین کشورهای اسلامی	۲۸	
۰/۸۶۷	همدلی و همکاری کشورهای اسلامی در مقابل دشمنان خارجی جهان اسلام	۲۹	
۰/۸۱۹	ارتقاء جایگاه دین در جهان اسلام	۳۰	
۰/۸۴۶	ایجاد گسست‌های عقیدتی و بینشی و تبدیل آن به منازعات و شکاف‌های فعال و متراکم اجتماعی و سیاسی	۳۱	انسجام اجتماعی
۰/۷۵۰	رشد ایدئولوژی‌های غیر اسلامی و اسلام زدا	۳۲	
۰/۸۵۳	برهم خوردن نظم موجود و بروز تهدیدات اساسی در حیات اجتماعی مردم	۳۳	
۰/۹۲۸	مخدوش نمودن چهره‌ی رحمانی اسلام به دلیل اقدامات غلط و افراطی در اجرای قوانین شرع	۳۴	
۰/۷۷	تضعیف موقعیت سازمان کنفرانس اسلامی در حل بحران‌های کشورهای اسلامی	۳۵	نهادهای سیاسی جمعیتی
۰/۸۹۵	تضعیف موقعیت کشورهای اسلامی در تشکیل ائتلاف‌های بین‌المللی به‌منظور حمایت از کشورهای مسلمانان	۳۶	
۰/۷۵۰	کمبود قوانین و مقررات بین‌المللی جهت احقاق حقوق مسلمانان	۳۷	
۰/۹۰۰	نارضایتی اجتماعی در اقشار جوان در اکثر کشورهای اسلامی	۳۸	اهمیت اسلام جهان
۰/۸۳۲	تضعیف نیروی بالقوه‌ی موجود در جهان اسلام	۳۹	
۰/۸۲۵	نسل‌کشی جمعیت در مناطق تصرف‌شده	۴۰	
۰/۸۱۰	ایجاد نگرش‌های شدید قومی‌گرایانه و کاهش سطح همگرایی	۴۱	
۰/۹۴۲	تشدید تلاش‌های خارجی برای جلوگیری از وحدت سراسری جهان اسلام	۴۲	واگرایی و همگرایی
۰/۸۵۳	تشدید اختلافات سیاسی در میان جوامع اسلامی	۴۳	
۰/۷۶۳	ایجاد فرقه‌های انحرافی و مکاتب التقاطی در سطح جهان اسلام	۴۴	فرقه‌گرایی مذهبی
۰/۹۳۵	مخدوش نمودن چهره‌ی واقعی اسلام و تشدید پروژه‌ی اسلام هراسی	۴۵	
۰/۷۶۳	القاء مکتب وهابیت به‌عنوان مکتب اصیل اسلامی	۴۶	

تعیین اولویت مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام:

در تحلیلی دیگر به بررسی رتبه میانگین هرکدام از مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام، به لحاظ رتبه اهمیت و رتبه میزان تأثیری که نسبت به هم داشته‌اند پرداخته شد و سپس شاخص‌های هر بعد نیز به کمک آزمون رتبه‌بندی فریدمن نسبت به یکدیگر به لحاظ اهمیت رتبه‌بندی گردیدند که نتایج به شرح زیر است. برای این منظور فرضیاتی به شرح زیر تدوین و سپس مورد آزمون واقع گردید:

H0: اولویت مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام یکسان است.

H₁: حداقل اولویت دو مؤلفه از مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام باهم تفاوت معنادار دارند.

به‌منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۴: تعیین رتبه مؤلفه‌های راهبردی امنیت در جهان اسلام

رتبه میانگین	مؤلفه	آزمون
۹/۴۷	توان دفاعی - امنیتی جهان اسلام	۳۰ ۱۲ ۰۰۰
۸/۷۵	قدرت اقتصادی جهان اسلام	
۸/۳۲	همگرایی و واگرایی کشورهای جهان اسلام	
۸/۱۸	ظرفیت علمی و فناوری جهان اسلام	
۷/۸۸	فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام	
۷/۷۸	قدرت ملی کشورهای جهان اسلام	
۷/۱۰	انسجام اجتماعی جهان اسلام	
۶/۲۰	جمعیت جهان اسلام	
۶/۱۵	مشروعیت نظام‌های حاکم بر کشورهای جهان اسلام	
۶	موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام	
۵/۵۰	همبستگی جهان اسلام	
۵/۱۲	نهادهای سیاسی - اجتماعی کشورهای اسلامی	
۴/۵۵	هویت جهان اسلام	
$\chi^2 = 58.77$ و $sig = /0.000$ و $df = 12$ و $N = 30$		

رتبه‌بندی مؤلفه‌های راهبردی امنیت جهان اسلام:

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($=/0.000$ sig) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه H₁ مورد تأیید واقع می‌شود. یعنی اولویت میانگین ابعاد امنیتی جهان اسلام یکسان نیست. رتبه میانگین این مؤلفه‌ها به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

اولویت‌بندی شاخص‌های مؤلفه راهبردی همبستگی جهان اسلام:

در خصوص اولویت‌بندی شاخص‌های همبستگی جهان اسلام نیز به شرح زیر اقدام گردیده است:

H₀: اولویت شاخص‌های مؤلفه همبستگی جهان اسلام یکسان است.

H1: حداقل اولویت دو شاخص از شاخص‌های مؤلفه همبستگی جهان اسلام باهم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول زیر است:

جدول ۵: تعیین رتبه شاخص‌های مؤلفه همبستگی جهان اسلام

رتبه میانگین	شاخص	آزمون
۲/۱۳	بحران و چالش‌های سیاسی بین کشورهای اسلامی	χ ^۲
۲	همدلی و همکاری کشورهای اسلامی در مقابل دشمنان خارجی جهان اسلام	
۱/۸۷	جایگاه رفیع دین در جهان اسلام	
N = ۳۰ و df = ۲ و sig = ۰/۴۶۳ و χ ^۲ = ۱/۵۲۴		

رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه همبستگی جهان اسلام:

مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری بیشتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است (sig = ۰/۴۶۳) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه H1 مورد تأیید واقع نمی‌شود. یعنی به طور کلی شاخص‌های مذکور به یک‌میزان نقش ایفاء می‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین باهم اختلاف زیادی ندارند. رتبه میانگین این ابعاد نیز به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف - نتیجه‌گیری:

جهان اسلام با داشتن ظرفیت‌های مختلف ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی به همراه منابع عظیم انرژی در طول تاریخ مورد طمع قدرت‌های بزرگ بوده و همواره تلاش این قدرت‌ها برای دسیسه و ایجاد ناامنی و فراهم آوردن زمینه حضور خود در کشورهای اسلامی معطوف بوده است؛ بر اساس مبانی ارائه شده می‌توان عنوان نمود که اسلام نسبت به سایر مذاهب، دیدگاه همه‌جانبه‌ای نسبت به امنیت دارد که هم ملت، هم آحاد مردم و هم حقوق شهروندی و ملی را شامل می‌گردد. بنابراین تهدیدها و تعرض‌های حوزه امنیت در جهان اسلام متوجه دولت، آحاد ملت و ایدئولوژی اسلامی

و حوزه سرزمینی جهان اسلام به طول یازده هزار کیلومتر و به عرض بیش از پنج هزار کیلومتر، با ترکیبی متنوع از نظر انسانی و طبیعی هست.

بر اساس نتایج این تحقیق می‌توان عنوان نمود که مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار بر امنیت جهان اسلام به ترتیب عبارت‌اند از: توان دفاعی- امنیتی جهان اسلام / قدرت اقتصادی جهان اسلام / همگرایی و واگرایی جهان اسلام / ظرفیت علمی و فناوری جهان اسلام / فرقه‌گرایی مذهبی جهان اسلام / قدرت ملی کشورهای جهان اسلام / انسجام اجتماعی جهان اسلام / جمعیت جهان اسلام / مشروعیت نظام‌های حاکم در جهان اسلام / موقعیت ژئوپلیتیکی جهان اسلام / همبستگی جهان اسلام / نهادهای سیاسی اجتماعی جهان اسلام / هویت جهان اسلام.

همچنین بر اساس نتایج این تحقیق می‌توان عنوان نمود که شاخص‌های همبستگی جهان اسلام عبارت‌اند از: بحران‌ها و چالش‌های سیاسی بین کشورهای اسلامی / همدلی و همکاری کشورهای اسلامی در مقابل دشمنان خارجی جهان اسلام / و جایگاه رفیع دین در جهان اسلام؛ که هر کدام نیز به یک نسبت بر همبستگی جهان اسلام تأثیر دارند.

ب- پیشنهادها:

با توجه به بررسی‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده در این تحقیق موارد زیر به‌عنوان پیشنهادهای عملی و پژوهشی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱- مسئولان سیاست خارجه و مبلغان دینی کشورهای اسلامی نسبت به ترویج و گسترش مفهوم واقعی همبستگی در جهان اسلام با برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی، اهتمام ویژه‌ای مبذول دارند.

۲- مسئولان سیاست خارجه و مسئولان دینی کشورهای اسلامی به‌منظور کمک به تأمین بخش مهمی از امنیت جهان اسلام به‌ویژه در مؤلفه همبستگی جهان اسلام بر اساس سه شاخص احصاء شده و با هماهنگی باهم، به کاهش بحران‌ها و چالش‌های سیاسی بین کشورهای اسلامی / افزایش همدلی و همکاری کشورهای اسلامی در مقابل دشمنان خارجی جهان اسلام / و ارتقاء جایگاه دین در جهان اسلام، اهتمام ویژه‌ای داشته باشند.

۳- با انجام همایش‌هایی در سطح جهان اسلام، نسبت به ارائه، بحث و بررسی بیشتر شاخص‌های سایر مؤلفه‌های امنیت در جهان اسلام باهدف تنویر افکار در جهان اسلام و کمک به تأمین امنیت در جهان اسلام اقدام گردد.

- ۴- تقویت و ارتقاء واقعی بنیه دفاعی کشورهای اسلامی به‌عنوان آموزه‌ای از قرآن و سنت که در این تحقیق اولین مؤلفه تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام برشماری گردید موردتوجه و اهتمام جدی کشورهای اسلامی قرار گیرد.
- ۵- تقویت و ارتقاء بنیه اقتصادی کشورهای اسلامی به‌عنوان دومین مؤلفه تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام و بر اساس آموزه‌های اقتصادی دین اسلام موردتوجه و اهتمام جدی کشورهای اسلامی قرار گیرد.
- ۶- مسئولان کشورهای اسلامی با توجه به رتبه بالای احصاء شده ظرفیت علمی و فناوری جهان اسلام در تأمین امنیت جهان اسلام در این تحقیق، توجه خاصی به ترویج، بسط و توسعه ظرفیت‌های علمی و فناوری در کشورهای اسلامی به‌خصوص در بین قشر جوان جهان اسلام داشته باشند.
- ۷- باهدف بررسی علمی وضعیت امنیت در جهان اسلام و آگاهی بخشی به جهان اسلام، سازمان کنفرانس اسلامی با استفاده از مؤلفه‌ها و شاخص‌های احصاء شده در این تحقیق به‌صورت سالیانه نسبت به اعلام و مقایسه سطح امنیت در جهان اسلام اقدام نماید

فهرست منابع

- "قرآن کریم"، ترجمه آیت‌ا... ناصر مکارم شیرازی
 - امام خمینی (رحمت... علیه) (۱۳۸۲)، "صحیفه نور"، چاپ سوم، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام خمینی (رحمت... علیه)
 - امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، "مجموعه بیانات"، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir

الف - منابع فارسی:

- احمدی، حمید (۱۳۸۶)، "اتحاد ملی، هویت ملی و ضرورت بازسازی آن در ایران (نگرش معرفت‌شناسی)"، مجموعه مقالات همایش ملی اتحاد ملی راهبردها و سیاست‌ها، تهران، شادان، صص ۵۵-۲۳
 - آشوری، داریوش (۱۳۷۶)، "دانشنامه سیاسی"، تهران، انتشارات مروارید
 - درویشی، فرهاد (۱۳۷۶)، "تأملی نظری بر امنیت ملی: تمهیدات و رهیافت‌ها"، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه
 - درویشی، فرهاد (۱۳۸۹)، "ابعاد امنیت در اندیشه و آرای امام خمینی (رحمت... علیه)"، تهران، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۱۳، شماره ۳
 - سنبلی، نبی (۱۳۸۶)، "مجله سیاست خارجی"، سال یازدهم
 - شایگان، فریبا (۱۳۹۱)، "امنیت پایدار از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)"، فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، شماره چهاردهم، صص ۸۴-۶۳
 - صفوی، یحیی (۱۳۸۷)، "وحدت جهان اسلام، چشم‌انداز آینده"، تهران، شکیب
 - حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰)، "مدیریت راهبردی"، تهران، سمت
 - قوام، سیدعبدالعلی (۱۳۸۷)، "اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل"، چاپ ششم، تهران، سمت
 - کالینز، جان ام. (۱۳۸۳)، "استراتژی بزرگ، اصول و رویه‌ها"، ترجمه کورش باینڈر، چاپ سوم، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه
 - گروه مطالعاتی دانشکده دفاع (۱۳۹۵)، "راهبردهای مقابله با خطر جریان‌های تکفیری برای امنیت جهان اسلام"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
 - معین، محمد (۱۳۸۱)، "فرهنگ فارسی معین"، چاپ سوم، تهران، سرایش
 - محسنی، آصف (۱۳۸۶)، "تقریب مذاهب از نظر تا عمل"، قم، ادیان

- موثقی، سید احمد (۱۳۷۸)، "علل و عوامل ضعف و انحطاط مسلمین در اندیشه سید جمال‌الدین اسدآبادی"، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- میرحیدر، دره (۱۳۷۳)، "جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال افریقا"، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۴)، "برتران بدیع"، تهران، قومس

ب- منبع انگلیسی:

- Anthony. H. Cordsman, the Middle East and the Geopolitics of Energy: a Graphic Analysis, Part one, CSIS, Washington DC, 1999, P.47